

”Kvinnlig” och ”manlig” arbetslöshet

Upplever kvinnor och män arbetslöshet på skilda sätt?

Tidigare forskningsresultat kring kvinnors och mäns reaktioner på arbetslöshet uppvisar en splittrad bild. Vissa undersökningar pekar på att män drabbas hårdare av arbetslöshetens negativa konsekvenser medan andra antyder att kvinnor har minst lika svårt att anpassa sig till sin arbetslöshetssituation. Resultatet från denna studie visar att det är vanskligt att behandla kvinnor och män som två enhetliga kategorier när man studerar effekter av arbetslöshet. I artikeln argumenterar Mikael Nordenmark för att det är sociala livsvillkor snarare än generella skillnader mellan kvinnor och män som avgör hur man ser på sin situation som arbetslös.

Bakgrund

År 1995 är en halv miljon människor utan ett arbete på den reguljära arbetsmarknaden i Sverige. Dessutom pekar de flesta prognoser på att arbetslöshets-siffran kommer att vara fortsatt hög de närmaste åren. Omkring sju procent av kvinnorna och nio procent av männen är öppet arbetslösa, vilket visar att både män och kvinnor drabbas (SCB 1995).

Mikael Nordenmark är doktorand vid Sociologiska institutionen, Umeå universitet, sedan hösten 1994.

En del arbetslöshetsstudier har utrett huruvida man kan urskilja en generell könsskillnad när det gäller reaktioner på arbetslöshet. Det problematiska med resultaten är att de ofta pekar åt olika håll. Äldre undersökningar från 1930-talet visar på att kvinnor upplever den egna arbetslösheten som mindre betungande än vad män gör. Detta tros hänga ihop med att kvinnor har en traditionell förankring i hemarbetet som delvis eller helt kan ersätta tomrummet efter det förlorade förvärvsarbetet. Kvinnor har haft en del av sin identitet sammankopplad med hemarbetet och har därför påverkats mindre av den statusförlust som följer med arbetslösheten. För män har det varit mer kompli-

cerat. Ofta har de förvärvsarbetat under hela sitt vuxna liv och att plötsligt finna en tillfredsställande sysselsättning i hemmet som ersättning för detta är inte lätt. Reaktionen som passivitet, apati, desperation och en känsla av att inte längre ha något värde är vanligt förekommande. Dessutom saknar männen de sociala kontakter och den struktur som arbetet tidigare erbjöd (Jahoda 1971, Komarovskij 1973).

Ovanstående resultat bygger på äldre undersökningar, gjorda utanför Sverige. Det finns en hel del senare undersökningar i Sverige, och i länder som liknar dagens Sverige, som visar att kvinnor drabbas lika hårt som män av arbetslöshetens negativa konsekvenser (Warr *et al* 1988, McGhee & Fryer 1989, Ensminger & Celentano 1990, Dew *et al* 1991, Leana & Feldman 1991 och Leeflang *et al* 1992). Denna förändrade bild antas i första hand bero på den kraftiga ökningen av andelen kvinnor på den reguljära arbetsmarknaden. I dag är hemmafrurollen sällan något alternativ vare sig för kvinnan eller mannen. Vissa undersökningar från senare tid visar till och med att kvinnor påverkas mer negativt av arbetslösheten än män (Colbjörnsen *et al* 1992, Thune & Underlid 1992 och Chen *et al* 1994), men det bör också nämnas att det trots denna rollförändring även idag finns studier som tyder på att det i första hand är männen som har stora problem med att anpassa sig till arbetslösheten (Shamir 1985, Stefansson 1991, refererad i Arnell Gustafsson 1993, Harding & Sewel 1992 och Viinamäki *et al* 1993).

Vad är det som gör att studier kring kvinnors och mäns arbetslöshet uppvisar så vitt skilda resultat? En närmare

granskning av de ovan nämnda undersökningarna visar följande. Av de studier som indikerar att män drabbas hårdare av arbetslöshetens negativa konsekvenser är två från tidigt 1930-tal (Jahoda *et al* 1971, Komarovskij & College 1973) och två från relativt glest befolkade områden (Harding & Sewel 1992 och Viinamäki *et al* 1993). Harding & Sewel studerar arbetslösa på landsbygden i Skottland medan Viinamäki undersöker konsekvenserna av en fabriksnedläggning i en mindre finsk stad. Majoriteten av de studier som visar att män och kvinnor reagerar lika negativt på sin arbetslöshetsituation, alternativt att kvinnor reagerar mer negativt, är nyare studier gjorda i tätbefolkade och urbana områden. Det kan därför misstänkas att det snarare är mäns och kvinnors sociala livsvillkor än reella könsskillnader som avgör i vilken utsträckning man lyckas anpassa sig till ett liv som arbetslös. I de områden som präglas av traditionella könsrollsmönster, där männen vanligen står för huvuddelen av förvärvsarbetet medan kvinnorna svarar för hemarbetet, saknar sannolikt männen förvärvsarbetet mer än vad kvinnorna gör, och i studier där både män och kvinnor förvärvsarbetar i hög utsträckning, vanligen i modern urban miljö, verkar reaktionerna på arbetslöshet vara tämligen likartade. I det sistnämnda fallet, där förvärvsarbetet för många kvinnor är av stor betydelse när det gäller att behålla sin självständighet, kan det till och med tänkas att arbetslösa kvinnor känner sig mera trängda och oroliga än vad de arbetslösa männen gör.

När det gäller mäns och kvinnors upplevelse av arbetslöshet ifrågasätter jag utifrån ovanstående resonemang om

man, som ofta gjorts i arbetslöshetsundersökningar, kan dela in män och kvinnor i två enhetliga kategorier för att försöka fastställa generella könsskillnader. De skilda undersökningsresultaten när det gäller manliga och kvinnliga reaktioner på arbetslöshet kan bero på att det inte utretts vilka könsrollsmönster som präglat de arbetslösa män och kvinnor som ingår i undersökningarna. I denna studie undersöks de sociala livsvillkorens betydelse för mäns och kvinnors inställning till sin situation som arbetslös. Av central betydelse i detta sammanhang är vilket förhållningssätt man har och har haft till hem- och förvärvsarbete.

Variabler och databearbetning

Analysen grundar sig på en enkätundersökning av samtliga långtidsarbetslösa¹ män och kvinnor mellan 30–60 år i Skellefteå våren 1994 och på sex intervjuer med långtidsarbetslösa män och kvinnor i Umeå. Enkäterna innehöll bland annat frågor om hur de arbetslösa ser på sin nuvarande och framtida situation, hur aktiviteten påverkats och hur de ser på sin ekonomiska och sociala situation. Av den totala populationen på 204 individer besvarade 122 individer enkäten, vilket innebär ett bortfall på 40 procent. Vid en jämförelse mellan den totala populationen och de som besvarade enkäten med avseende på kön, ålder, etnicitet och utbildning² är överensstämmelsen förbluffande stor med tanke på det relativt stora bortfallet. På grund av att analyserna grundar sig på ett tämligen begränsat urval med ett ganska stort bortfall bör man dock vara

försiktig med att dra generella slutsatser utifrån undersökningsresultatet. Detta ska betraktas som en möjlig förklaringshypotes som i framtida arbetslöshetsstudier bör undersökas vidare.

För att kunna mäta attityder måste man till att börja med utreda vilka attitydfrågor som hör ihop och därmed belyser samma problemområde. Som ett hjälpmedel vid denna analys används faktoranalys, vilket är en metod med vars hjälp det går att urskilja vilka variabler som tillhör samma dimension. Faktorladdningen är ett mått på korrelationen mellan variabeln och faktorn (Kim & Mueller 1978).

I analysen framträder tre stabila dimensioner som förefaller logiska (se *Tabell 1*). Den första dimensionen innefattar frågor som handlar om huruvida man är allmänt negativt inställd till sin tillvaro som arbetslös och sin framtida situation. Frågorna behandlar områden som framtidstro, huruvida de arbetslösa menar att det mesta ser mörkt ut eller ej och hur stora förhoppningar de har om att få ett förvärvsarbete. I den andra dimensionen ingår variabler som har med fritidsaktiviteten att göra, medan variablerna i dimension tre handlar om arbetslöshetens påverkan på det sociala livet. Utifrån faktoranalysen och min subjektiva bedömning, vilka i detta sammanhang överensstämmer med varandra, konstruerades tre index som mäter: 1 "oro och ångslan", 2 "fritidsaktivitet" och 3 "sociala relationer".

¹ I detta sammanhang avses de som varit arbetslösa minst sex månader.

² Endast dessa variabler fanns tillgängliga vid bortfallsanalysen.

Tabell I. Faktoranalys av upplevelsevariabler kopplade till arbetslöshet.

	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
<i>Oro och ängslan</i>			
Jag blir ängslig när jag tänker på min framtid	0,60	-0,43	-0,20
På ett eller annat sätt får man ett hyfsat jobb och en ordnad tillvaro	-0,73	0,09	0,07
Allt är tröstlöst just nu	0,71	-0,42	-0,14
Det är lönlöst att söka arbete idag	0,76	-0,07	-0,02
<i>Fritidsaktivitet</i>			
Har fått fler intressen sedan jag blev arbetslös	-0,11	0,82	0,10
Har fått mer tid till mina intressen sedan jag blev arbetslös	-0,11	0,84	0,20
<i>Sociala relationer</i>			
Har fått fler bekanta sedan jag blev arbetslös	-0,13	0,14	0,88
Har fått en större umgängeskrets sedan jag blev arbetslös	-0,07	0,18	0,89
Faktorernas egenvärde	3,15	1,34	1,01
Andel förklarad varians	39,4	16,8	12,6

^a Analysen är gjord genom sk "principal components analysis" med ortogonal rotation (varimax rotation).

Upplevelse av arbetslöshet

För att kunna undersöka hur kön och andra variabler korrelerar med respektive index används en multivariat analysmetod som går under benämningen "Multiple Classification Analyses" (MCA-analys). Metoden skapar ett antal användbara mått. Eta-koefficienten är ett mått på sambandet mellan den oberoende och beroende variabeln utan kontroll för andra oberoende variabler, medan Beta-koefficienten beskriver sambandet mellan den oberoende och beroende variabeln med kontroll av övriga oberoende variabler. Ju högre värdet är på koefficienterna, desto starkare är sambandet mellan variablerna. Avvikelsen visar hur mycket värdet på den

oberoende variabeln avviker från medelvärdet. En stor fördel med denna metod är att den även indikerar om det finns någon form av interaktionseffekt mellan de oberoende variablerna (se t ex Andrews *et al* 1973).

Ett antal "klassiska" sociologiska variabler som ålder, civilstånd, förekomst av barn, klass och utbildning används i analysen för att man ska kunna urskilja betydelsen av variabeln kön i relation till andra variabler. Variabeln ålder delas in i tre kategorier så att antalet individer fördelar sig ganska jämnt över de tre åldersgrupperna. När det gäller civilstånd görs en indelning i ensamstående och sammanboende och dessutom separeras de som har hemmaboende barn från dem som ej har barn som bor hemma.

Tabell 2. Olika variablers samband med en känsla av oro och ängslan (index).

	Antal	Oro och ängslan			
		Eta	Avvikelse	Beta	Avvikelse
Medelvärde	2,12				
Kön/ålder		0,40		0,41***	
Kvinnor 30-35	23		0,27		0,46
Kvinnor 36-50	15		-0,05		-0,18
Kvinnor 51-60	15		-0,58		-0,23
Män 30-35	17		-0,82		-0,99
Män 36-50	29		0,02		-0,08
Män 51-60	20		0,83		0,73
Civilstånd		0,09		0,13	
Ensamstående	32		0,19		0,27
Sammanboende	87		-0,07		-0,10
Barn		0,06		0,13	
Har hemmaboende barn	52		0,09		0,20
Har ej hemmaboende barn	67		-0,07		-0,15
Klass		0,27		0,23*	
Ej facklärda arbetare	63		-0,24		-0,20
Facklärda arbetare	22		0,70		0,63
Tjänstemän	34		0,00		-0,04
Utbildning		0,12		0,20	
Grundskola	51		-0,04		-0,04
Gymnasium	40		-0,14		-0,29
Högskola	13		0,34		0,54
Annan	15		0,22		0,17
R²				0,258	

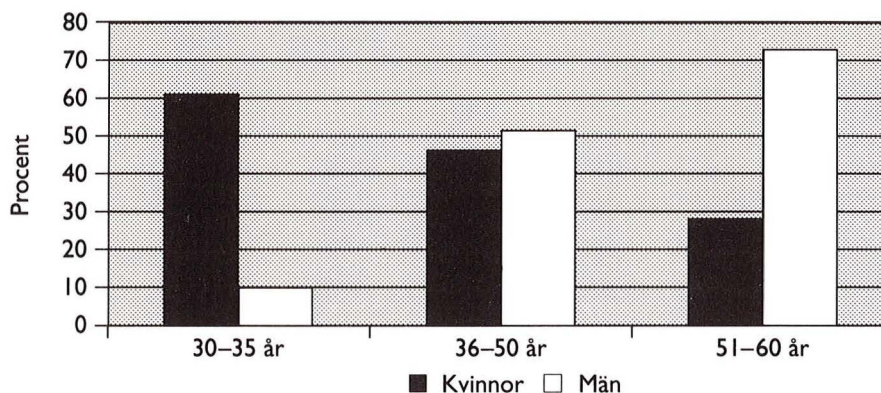
Signifikans: *** = 0,001 ** = 0,01 * = 0,05

Klassvariabeln består av okvalificerade arbetare, yrkesutbildade arbetare och tjänstemän, en indelning som baseras på "Socioekonomisk indelning" (SCB 1982), och vad beträffar variabeln utbildning delas de arbetslösa in i grundskoleutbildade, gymnasieutbildade och högskoleutbildade. Vid en första kontroll av sambandet mellan kön (tillsammans med de övriga variablerna) och varje index finns ingen nämnvärd skillnad mellan män och kvinnor. Index 2 och 3 uppvisar inte ett signifikant samband med någon oberoende variabel och därmed utesluts dessa från den

fortsatta analysen. Här skulle man kunna avsluta undersökningen med att fastslå att det inte finns någon skillnad mellan hur män och kvinnor ser på sin arbetslöshetssituation. En närmare granskning av variablernas samband med index 1 visar dock att det finns en kraftig interaktionseffekt mellan kön och ålder. Om man slår ihop och kodar om dessa variabler till sex köns/ålders-kategorier och därefter gör en ny MCA-analys med i övrigt samma variabler får man de resultat som redovisas i *Tabell 2*.

Tabellen visar att variablerna civil-

Figur 1. Andelen män och kvinnor i olika åldrar som upplevt oro och ängslan kopplad till sin arbetslöshet.

stånd, barn och utbildning inte uppvisar ett signifikant samband med index "oro och ängslan" medan klass och köns/åldersvariabeln båda är signifikanta. När det gäller klass ser man att de facklärdas arbetarna avviker positivt från medelvärdet, vilket visar att de är betydligt mer oroliga över sin situation än vad de övriga yrkeskategorierna är. Följande uppgifter kan underlätta förståelsen för varför de yrkesutbildade arbetarna överlag ser negativt på sin arbetslöshetssituation. För det första är det endast 14 procent av de facklärdas arbetarna som anser att den egna ekonomin är opåverkad eller endast något sämre, medan det bland ej facklärdas arbetare och tjänstemän är 34 respektive 37 procent som anser detsamma. För det andra är det ingen av de facklärdas arbetarna, mot i genomsnitt 23 procent av de övriga yrkeskategorierna, som tror att de kommer att ha ett arbete inom tre månader. Till slut visar resultatet även att samtliga yrkesutbildade arbetare anser att långtidsarbetslösa inte är lika attraktiva för arbetsgivarna som andra arbetssökande, medan i genomsnitt 60 procent

av de övriga instämmer i detta påstående. Samtliga facklärdas arbetare tror således att de inte är attraktiva för arbetsgivarna och inte heller att de kommer att få ett arbete inom den närmaste tiden. Vid en närmare studie av denna grupp upptäcker man att drygt hälften har haft yrken som hör hemma i den krisdrabbade byggbranschen, vilket sannolikt är en huvudförklaring till att de anser sig ha mycket små möjligheter att få ett arbete.

Av störst intresse i detta sammanhang är den kraftiga interaktionseffekten mellan kön/ålder och en känsla av oro och ängslan. *Tabell 2* visar att det framförallt är kvinnor mellan 30-35 år och män mellan 51-60 år som avviker positivt från medelvärdet, vilket antyder att de ser mycket mörkt på sin arbetslöshetssituation, medan kvinnor mellan 51-60 år och män mellan 30-35 år inte alls är lika negativa. Detta samband tydliggörs med hjälp av *Figur 1*.

Trots att det genom indelningen efter kön och ålder blir få individer i varje enskild cell är det frapperande hur tydligt det övergripande mönstret är. Det är

i huvudsak de äldre männen och de yngre kvinnorna som ser mörkt på den egna situationen som arbetslös. Hur kan det då komma sig att det finns en sådan stor generationsskillnad inom könen?

Kvinnligt och manligt – traditionellt och modernt

Med anledning av den bild som framkom i *Figur 1* fokuseras diskussionen kring kvinnorna och männen mellan 30–35 år samt kvinnorna och männen mellan 51–60 år. Genom denna distinktion separeras två generationer från varandra. Jag har valt att benämna de yngsta kvinnorna och männen ”moderna” och de äldsta kvinnorna och männen ”traditionella”. Begreppen traditionellt och modernt har vare sig negativ eller positiv innebörd utan är idealtyper sammankopplade med det könsrollsmönster som förknippas med de olika generationerna. De traditionella männen och kvinnorna uppnådde arbetsför ålder kring år 1960. De har växt upp under den period som, på grund av att endast en tredjedel av kvinnorna i arbetsför ålder förvärvsarbetade, benämns ”hemmafru epoken”. Kvinnan skulle under denna period i första hand vara mor och maka och hennes område var familjearbetet och hemmet. Förvärvsarbetet var männens domän och det var de som betraktades som familjens huvudförsörjare. Hemarbetet utgjorde basen för kvinnors självuppfattning medan förvärvsarbetet stod för en stor del av mannens identitet. Under 1960- och 70-talen skedde det en explosionsartad ökning av andelen förvärvsarbetande kvinnor, från 30 procent 1950 till 64 procent 1980, vilket inne-

bar att helt andra omständigheter rådde när de moderna männen och kvinnorna inledde sin yrkesbana kring år 1980. Familjestrukturen var i de flesta fallen helt annorlunda än för 20–30 år sedan. Tvåförsörjarfamiljen hade blivit normen och det hade vuxit fram en jämställdhetsambition i samhället där bland annat kvinnors ”rätt” till förvärvsarbete intog en central position (Forsberg 1992). Denna utveckling som präglat män och kvinnor i olika åldrar på skilda vis är av central betydelse när man ska försöka förstå varför det finns en sådan stor och tydlig generationsskillnad inom könen när det gäller upplevelser kopplade till arbetslöshet i Sverige.

Analysen av de moderna männen och kvinnorna samt de traditionella männen och kvinnorna görs utifrån ett antal enkätfrågor. Eftersom varje enskild fråga får företräda en hel dimension måste man vara försiktig med att dra säkra slutsatser. Det som följer är en diskussion kring möjliga förklaringshypoteser som bör undersökas vidare för att man ska kunna säkerställa dem statistiskt. Analysen bygger på *Tabell 3*.

Traditionella män

När man blir arbetslös får man en känsla av att man inte längre är en i gänget. När man sitter några familjer och pratar... då har ju de andra jobb, då sitter de och pratar om jobb. Man kommer lite grann på sidan om.

Har varit på två intervjuer. Jag har blivit så mottagen att jag har trott att man fortfarande är attraktiv på arbetsmarknaden men har man nått 50-årsstrecket så är det ju bara så att det är... ja dom försäljare som söks idag då står det i annonsen att... 20–35 år.

Man, 51 år.

Tabell 3. Sambandet mellan olika variabler och män och kvinnor i olika ålderskategorier (%).

	Kvinnor			Män		
	30-35	36-50	51-60	30-35	36-50	51-60
Bakgrundsvariabler						
Sammanboende	78	73	93	44	43	85
Har barn som bor hemma	74	67	0	57	32	35
Facklärd arbetare	9	20	0	18	30	30
Endast grundskoleutbildning	13	53	87	33	32	60
Attitydvariabler						
Om det inte vore för pengarna kunde jag lika gärna vara utan förvärvsarbete	36	50	80	44	33	26
Det är lönlöst att söka arbete i dag	74	67	71	33	69	95
Den personliga ekonomin har försämrats avsevärt	78	60	15	78	83	70
<i>Antal</i>	23	15	15	17	29	20

Majoriteten av de äldre männen är lågutbildade och i de flesta fallen har barnen flyttat hemifrån. Trots att nästan alla har sällskap av en partner är det denna kategori som upplever arbetslöshetens negativa konsekvenser starkast. Näst intill samtliga äldre män har en mycket dystert syn på sin tillvaro som arbetslös. Rent logiskt skulle man kunna anta att dessa män i stort sett är desamma som de negativa yrkesarbetarna, men som man kan se i *Tabell 3* stämmer detta endast till viss del. Det är denna kategori som mest liknar de arbetsorienterade männen som undersöktes av Jahoda och Komarovskij i de båda 30-talsstudierna. Liksom dessa anser de flesta av de traditionella männen att det mesta är tröstlöst samtidigt som de saknar förvärvsarbetet (se *Tabell 3*). Dessutom anser nästan alla (95%) att det inte ens är lönt att söka ett arbete idag. Dessa män tillhör en generation som förvärvsarbetat mycket under hela sitt vuxna liv och för-

modligen har de flesta varit familjens huvudförsörjare. Nu kanske de till viss del blir ekonomiskt beroende av sin partner vilket många kan uppleva som ett misslyckande. Arbetet har under åren inte enbart givit en inkomst utan det har även stått för en betydande del av den personliga identiteten. Det är där man har haft en viktig funktion och det är också där man ingått som en viktig del i ett socialt sammanhang. När de traditionella männen plötsligt efter många år som yrkesverksamma hamnar utanför arbetsmarknaden uppstår snabbt en vilshenhet, en känsla av att inte längre fylla en väsentlig funktion, som kan leda till en känsla av att vara identitetslös. Känslan av hopplöshet förstärks vid upptäckten av att inte längre vara eftertraktad hos arbetsgivarna. Förutsättningarna för att kunna komma tillbaka till yrkeslivet är mycket dåliga och det är i högsta grad ett bekymmer för de traditionella männen.

Moderna män

I.P. – Om du tittar något år framåt, tror du att du kommer att ha ett arbete då?

Resp. – Ja, det är nog inte otroligt.

I.P. – Ett arbete som du vill ha?

Resp. – Ja ... jo, det är nog inte omöjligt

Intervju med man, 31 år.

Drygt hälften av de moderna männen är ensamstående och drygt 50 procent har barn som bor hemma. Två tredjedelar har någon utbildning utöver grundskola. Dessa män har betydligt lättare än sina äldre bröder att anpassa sig till arbetslösheten. Det är något fler (44%) i denna grupp som kan tänka sig att vara utan förvärsarbete om det inte var nödvändigt för pengarnas skull. Nästan hälften av de moderna männen menar alltså att det inte är så farligt att inte längre ha ett arbete att gå till varje vardagsmorgon. Detta kan till viss del förstås mot bakgrund av ett resultat från 1991 års levnadsnivåundersökning som visar att mannens engagemang i hushållsarbetet är högre ju lägre ålder (Nermo 1994), vilket antyder att de yngre männen i högre grad än de äldre har något att falla tillbaka på när inte längre förvärsarbetet utgör den betydande delen av den dagliga verksamheten. Det som troligen är den största och den mest avgörande skillnaden mellan de traditionella och de moderna männen är att de senare har en större tilltro till sig själva när det gäller möjligheten att få arbete. Det är "endast" en tredjedel av denna grupp som menar att det inte är någon idé att söka ett arbete idag, vilket är en betydande skillnad gentemot alla andra kategorier och särskilt jämfört med de traditionella männen. Trots att de moderna männen är arbetslösa just nu har de stora förhopp-

ningar om att till slut få ett arbete, och därmed finns ingen större oro för att stängas ute från arbetsmarknaden för all framtid.

Traditionella kvinnor

... vi kvinnor har det mycket lättare än män för vi kan hitta på så mycket... Vi kan baka, vi kan sätta våra händer i en deg och känna att vi får något gjort... man kan skapa något och då känner man att man har ett värde på något vis, för det är ju det man förlorar när man förlorar ett jobb. Man känner att man inte behövs.

Kvinna, 55 år.

Nästan samtliga traditionella kvinnor är sammanboende och lågutbildade. Ingen har hemmaboende barn. Vidare är det inte någon ur denna grupp som haft ett arbete som gjort att de klassificerats som facklärda arbetare, vilket möjligen till viss del bidragit till att arbetslösheten inte inneburit något större problem för de flesta av dessa kvinnor. Den avgörande förklaringen till att denna kategori ser så pass positivt på sin tillvaro ligger troligen i deras låga grad av arbetsorientering. Visserligen är det en stor andel (71%) som inte tror att de kommer att få ett förvärsarbete inom den närmaste framtiden, men det bekymrar inte dessa kvinnor nämnvärt eftersom de i hög utsträckning kan tänka sig att klara sig utan förvärsarbete. Endast 13 procent anser att det är viktigt att ha ett arbete av andra skäl än ekonomiska.

Detta visar med all tydlighet att förvärsarbetet inte utgör någon betydande del av den personliga identiteten, till skillnad från vad fallet är för framförallt de traditionella männen. Många av de

traditionella kvinnorna har periodvis varit hemmafruar och under sin yrkesverksamma tid har de för det mesta arbetat deltid för att på så vis kunna ta hand om huvuddelen av reproduktionsarbetet. Detta har medfört att den personliga identiteten åtminstone delvis förankrats i hemarbetet. Det kan också tänkas att vissa av dessa kvinnor har en del av sin identitet och status sammankopplad med mannens yrkesstatus. När de mister sitt förvärvsarbete förlorar de inte sin identitet, vilket medför att traditionella kvinnor är relativt tillfreds med sin tillvaro som arbetslös.

De traditionella kvinnornas arbetslöshetssituation underlättas ytterligare av att deras ekonomiska situation inte försämrats nämnvärt av arbetslösheten. Endast 15 procent anser att den ekonomiska situationen försämrats kraftigt till följd av arbetslösheten.

Moderna kvinnor

Okej att man är mamma, det är ju jättebra att man har den platsen och fylla men jag tror att alla människor måste ha något jobb. Jag har alltid jobbat själv och alltid velat jobbat själv. Jag har alltid velat ha mitt liv alltså, eller i alla fall det andningshållet utanför familjen och är van med det sedan 20 år.

Kvinna, 41 år³

Att det skulle finnas stora skillnader när det gäller hur traditionella män och kvinnor upplever sin arbetslöshet är kanske inte helt överraskande, men att de moderna männen och kvinnorna skulle skilja sig åt markant är mer oväntat. En mycket stor andel av de moderna kvinnorna är sammanboende, mödrar och högutbildade. Det är fler i denna grupp som är arbetsorienterade än

vad det är bland övriga kvinnor i undersökningsmaterialet.⁴ En stor andel av dessa kvinnor är mycket intresserade av att ha ett förvärvsarbete även om det inte är nödvändigt för pengarna. Troliken har detta att göra med att dessa relativt högutbildade kvinnor är angelägna om att bevara den självständighet som förvärvsarbetet ger. De vill undvika att bli ekonomiskt beroende av en man och att fastna i en hemmafruroll som i förlängningen skulle kunna leda till att de får problem med att komma tillbaka till förvärvsarbete. Dessutom har de skaffat sig en utbildning som de vill dra nytta av på arbetsmarknaden. Det som ytterligare kan späda på oron att bli utestängd från arbetslivet är att förvärvsarbetet även i dagens samhälle inte är en lika självklar rättighet för kvinnor som för män. Som stöd för detta påstående hämtar jag uppgifter från en undersökning 1989 (Moqvist 1990) som visade att 34 procent av männen och 37 procent av kvinnorna ansåg att kvinnans plats uteslutande bör vara i hemmet så länge barnen är små eller går i

³ Eftersom ingen kvinna mellan 30–35 år intervjuades i den kvalitativa undersökningen får denna småbarnsmor representera denna kategori.

⁴ Detta resultat får ett visst stöd av en undersökning i Storbritannien (Gallie *et al*, 1994) som visade att kvinnors arbetsorientering ökat över tid. År 1986 ansåg 79% av de arbetslösa männen mot 72% av de arbetslösa kvinnorna att de ville ha ett arbete även om det inte är nödvändigt av ekonomiska skäl medan samma siffror för 1992 var 75 respektive 78%. Denna förändrade bild hänger förmodligen ihop med att arbetet på senare tid fått en allt större betydelse i framförallt yngre kvinnors liv.

skolan. De yngre kvinnorna är också betydligt mer pessimistiska när det gäller möjligheten att få ett arbete än vad de jämnåriga männen är. Hela 74 procent av de moderna kvinnorna mot 33 procent av de moderna männen anser att det är lönlöst att söka arbete idag. Möjligen bottnar denna "brist" på självförtroende till viss del i att många av de yngre kvinnorna är småbarnsföräldrar, vilket för kvinnor kan vara ett handikapp när de söker arbete. Hur det än är med den saken så är det förmodligen de moderna kvinnornas pessimism när det gäller möjligheterna att få ett arbete, kombinerat med en stor arbetsvilja, som gör denna grupp kvinnor oroliga och ängsliga över sin situation som arbetslös.

Avslutande diskussion

I denna artikel har jag försökt visa att det är mäns och kvinnors sociala livsvillkor snarare än generella skillnader mellan män och kvinnor som avgör hur man upplever sin situation som arbetslös. På de aktuella undersökningsorterna, två medelstora kustlandsstäder, är det i huvudsak de äldre männen och de yngre kvinnorna som har en mycket dystert syn på sin tillvaro som arbetslös, medan de äldre kvinnorna och de yngre männen lyckats ganska bra med att anpassa sig till sin arbetslöshet. Undersökningsresultatet antyder att dessa skillnader delvis kan förklaras av de skilda värderingsmönster som präglat männen och kvinnorna i undersökningen.

En huvudförklaring till den splittrade bild som tidigare forskning uppvisar anser jag vara att man i de flesta undersökningar behandlar män och kvinnor

som två enhetliga kategorier utan att ta hänsyn till de omgivande sociala omständigheter som råder vid varje undersökningstillfälle.⁵ Att vara arbetslös i det lilla industrisamhället Marienthal 1930 eller i dagens konservativa Storbritannien är något helt annat än att vara arbetslös i Sverige 1995. Vidare upplever förmodligen arbetslösa i Stockholm delvis andra svårigheter och möjligheter än vad arbetslösa i Norrlands inland gör, och som jag försökt visa i denna undersökning lever arbetslösa yngre kvinnor och män i många sammanhang under helt andra förhållanden än äldre kvinnor och män. Syftet med dessa konstateranden är inte att försöka förringa värdet av tidigare arbetslöshetsforskning, som i högsta grad bidragit till att öka förståelsen för arbetslöshetsproblematiken. Det jag vill hävda är att arbetslöshetsforskningens framtida huvuduppgift är att i ett allt mer komplicerat och mångfacetterat samhälle försöka kartlägga arbetslöshetens differentierade effekter.

Det är av central betydelse att utreda vilka normer och värderingar i den omkringliggande omgivningen som påverkat och format de män och kvinnor som deltar i undersökningen. Studeras endast traditionella män och kvinnor, endast moderna män och kvinnor eller en kombination av dessa grupper? I min studie är såväl traditionella och moderna män och kvinnor representerade och gränsen mellan dessa kategorier går mellan olika generationer. Huru-

⁵ Denna kritik anser jag för övrigt befogad när det gäller den sociologiska forskningen i stort, men detta är ett problem som får behandlas vid ett annat tillfälle.

vida denna uppdelning mellan traditionellt och modernt är giltig i hela Sverige eller endast för vissa områden återstår att utreda.

I andra, lite äldre studier, som gjorts i glesbygd eller i miljöer där man har en mer traditionell inställning till hur män respektive kvinnor bör förhålla sig, kan det tänkas att samtliga män och kvinnor var för sig har mycket gemensamt när det gäller förhållningssätt till arbete och arbetslöshet. I dessa miljöer är det männen som stått för huvuddelen av förvärvsarbetet och därmed är det också de som har svårast att anpassa sig till sin arbetslöshet. Undersökningar i moderna storstäder, där förvärvsarbete och reproduktionsarbete ofta berör både män och kvinnor,⁶ visar troligen att reaktionerna på arbetslöshet är tämligen likartade. Eftersom förvärvsarbetet i dessa sammanhang har en stor betydelse även för kvinnor, samtidigt som förvärvsarbetsdeltagande inte är lika självklart för kvinnor som det är för män, kan det till och med tänkas att arbetslösa kvinnor känner sig mer oroliga än vad arbetslösa män gör.

Resultat som visar på differentierade effekter av arbetslöshet är viktiga att beakta i den pågående diskussionen kring arbetsmarknadspolitikens utformning. Exempelvis kan man fråga sig vilka konsekvenser en generell sänkning av arbetslöshetsersättningen skulle få för olika grupper av arbetslösa. Syftet med en sådan åtgärd är att sätta press på de arbetslösa så att de söker arbete mer intensivt. Om de arbetslösas sökfrekvens ökar tror man att andelen arbetslösa ska minska. Frågan är hur en åtgärd av den typen skulle påverka till exempel de äldre männen i denna undersökning

som oavsett sin ekonomiska situation väldigt gärna vill ha ett arbete. Orsaken till att dessa inte har ett arbete är snarare ett resultat av den låga efterfrågan än att de har det för bra ekonomiskt som arbetslösa och därmed inte är motiverade att söka arbete. Redan i dagsläget mår de mycket dåligt av att inte efterfrågas på arbetsmarknaden, och en sänkning av arbetslöshetsunderstödet skulle förmodligen förvärra denna negativa upplevelse, vilket i förlängningen kan leda till att sökintensiteten till och med försämras.

Referenser

- Andrews, F, Frank, M et al (1973), *Multiple Classification Analysis*. University of Michigan, Ann Arbor.
- Arnell Gustafsson, U (1993), "Från låg till hög arbetslöshet. Något om individuella och samhällsstrukturrella konsekvenser". Rapport nr 2 från AMS vetenskapliga expertråd. Arbetsmarknadsstyrelsen, Stockholm.
- Chen, H, Marks, M & Bersani, C (1994), "Unemployment Classifications and Subjective Well-being". *The Sociological Review*, vol 42, no 1, s 62-78.
- Colbjørnsen, T, Dahl, S Å & Hansen, H T (1992), "Langtidsarbetslöshet. Årsaker, konsekvenser og mestring". SNF-rapport, nr 83. Stiftelsen for samfunns- og næringslivsforskning, Bergen.
- Dew, M A, Penkower, L & Bromet, E J (1991), "Effects of Unemployment on Mental Health in the Contemporary Family". *Behavior Modification*, vol 15, no 4, s 501-544.

⁶ Även om hemarbetet i hög utsträckning utförs av kvinnor även här så är det vanligt förekommande att männen åtminstone sporadiskt gör en "insats".

- Ensminger, M & Celentano, D (1990), "Gender Differences in Effect of Unemployment on Psychological Distress". *Social Science and Medicine*, vol 30, no 4, s 469-477.
- Forsberg, G (1992), "Kvinnor och män i arbetslivet". I Acker et al, *Kvinnors liv och arbete*. SNS Förlag, Stockholm.
- Gallie, D, Marsh, C & Vogler, C (1994), *Social Change and the Experience of Unemployment*. Oxford University Press, Oxford.
- Harding, L & Sewel, J (1992), "Psychological Health and Employment Status in an Island Community". *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, vol 65, no 4, s 269-275.
- Jahoda, M, Lazarsfeld, P F & Zeisel, H (1971), *Marienthal, the Sociography of an Unemployed Community*. Aldine-Atherton, Chicago.
- Kim, J-O & Mueller, C (1978), *Introduction To Factor Analysis. What It Is and How To Do It*. Sage Publications, London.
- Komarovsky, M & College, B (1973), *The Unemployed Man and His Family*. Octagon Books, New York.
- Leana, C & Feldman, D (1991), "Gender Differences in Responses to Unemployment". *Journal of Vocational Behavior*, vol 38, no 1, s 65-77.
- Leefflang, R, Klein-Hesselink, D & Spruit, I (1992), "Health Effects of Unemployment: II. Men and Women". *Social Science and Medicine*, vol 34, no 4, s 351-363.
- McGhee, J & Fryer, D (1989), "Unemployment, Income and the Family: an Action Research Approach". *Social Behaviour*, vol 4, no 4, s 237-252.
- Moqvist, I (1990), "Familjen – beständig och föränderlig". I Åberg, R (red), *Industri-samhälle i omvandling*. Carlssons bokförlag, Stockholm.
- Nermo, M (1994), "Den ofullbordade jämställdheten". I Fritzell & Lundberg (red), *Vardagens villkor. Levnadsförhållanden i Sverige under tre decennier*. Brombergs bokförlag, Stockholm.
- SCB (1995), *Arbetskraftsundersökningen*, januari 1995.
- SCB (1982), *Socioekonomisk indelning*. Meddelanden i samhällsfrågor, Örebro.
- Shamir, B (1985), "Sex Differences in Psychological Adjustment to Unemployment and Reemployment: a Question of Commitment, Alternatives or Finance"? *Social Problems*, vol 33, no 1, s 67-79.
- Thune, F & Underlid, K (1992), "Psyksiske plager hos arbeidsledige kvinner og menn". *Tidsskrift for norsk psykologforening*, vol 29, no 7, s 624-629.
- Viinamäki et al (1993), "Unemployment and Mental Wellbeing: A Factory Closure Study in Finland". *Acta Psychiatrica Scandinavica*, vol 88, no 6, s 429-433.
- Warr, P, Jackson, P & Banks, M (1988), "Unemployment and Mental Health: Some British Studies". *Journal of Social Issues*, vol 44, no 4, s 47-68.